

Základy filozofie

Antická filozofie – část I.

Předsokratovští filozofové = presokratici

Antika

- Výraz **antika** (z lat. **antiquus**, **starý**, **starobylý**).
- **Původně** se používal zejména **pro označení starověkých řeckých a římských soch** – v 16. – 17. st. se jim říkalo *antiky*.
- Tento **pojem se jako označení historické epochy** definitivně prosadil počátkem 20. století.
- **Oblast antického světa** lze vymezit zhruba **územím římské říše** (imperium Romanum) v době jejího největšího rozmachu – rok **117 n. l. za císaře Traiana** (53 – 117).

- **Časové vymezení antického období není jednoznačné.**
- Často uváděnými **mezníky** jsou **8. st. př. n. l. – 6. st. n. l.**
 - **Počátek = 8. st. př. n. l.** – první písemné záznamy Homérovy poezie
 - **Konec = 6. st. n. l.** – uzavření „pohanských“ filozofických škol v Aténách, tedy rozchod s tradicí antické kultury a počátek středověku (*roku 313 n. l. edikt milánský císaře Konstantina zařadil dosud pronásledované křesťanství mezi tolerovaná náboženství a Konstantinův nástupce Theodosius I. je roku 380 prohlásil za státní náboženství – antická kultura začala být potlačována jako pohanská*)

Filozofie nahrazuje mýty

- Kolem roku **700 př. n. l.** zapsali [Homér](#) a [Hésiodos](#) (existence ani jednoho z nich není potvrzena) **většinu řeckých mýtů.**
- Písemná podoba mýtů se **stala vhodným podkladem k diskusi o jejich obsahu.**
- V té době již **Řekové založili mnoho městských států** jak v Řecku, tak v jižní Itálii a v Malé Asii a **fyzickou práci značným dílem vykonávali otroci = svobodní lidé měli čas na kulturu, politiku a ...filozofii.**
- Za těchto společenských podmínek nastal **skok od mytického myšlení k myšlení filozofickému.**

- Bylo poprvé vysloveno, že **mýty jsou možná jen obyčejné lidské představy** – příkladem může být názor „velkého kritika“ Xenofana (kritizovat Homéra bylo dosud tabu):

„To všechno přiřkli Homér a Hésiodos (Bohům), co u lidí je potupou a hanbou, že kradou, cizoloží a že se navzájem podvádějí.“

„Kdyby však voli, koně, lvi měli ruce, kdyby mohli rukama kreslit a dovršovat díla jako lidé; pak koně koním a voli zase volům podobné tak kreslili by podoby bohů a tvořili těla taková, jako (každý) právě sami mají postavu.“

- Prvním filozofům v Řecku se často říká **řeční přírodní filozofové** = hledali **vysvětlení přírodních procesů** (jak z vody vzniká ryba, jak vzniká dítě v lůně matky, ...).
- Na skutečnost, že **v přírodě se vše neustále mění** reagovaly tím, že **hledali jakousi „pralátku“**.
- „Něco“ z čeho vše vzniká a po zániku se k tomu zase vrací.
- **Osvobodili se od náboženského myšlení a představují první kroky k vědeckému myšlení a přírodním vědám.**

- **Většina z výsledků jejich uvažování se nezachovala.**
- Výjimku tvoří **zlomky jejich poznatků**, které **nalezneme ve spisech Aristotela**, který žil o cca 200-250 let později.

- Tři z této skupiny filozofů pocházeli z **Milétu** – řecké kolonie na území dnešního Turecka.
- Byli to:
 - **Thalés z Milétu**
 - **Anaximandros**
 - **Anaximénes**

Thalés z Milétu (624 – 546 př. n.l.)

- **Filozof, matematika a astronom.**
- Údajně změřil výšku pyramid a vypočítal termín zatmění Slunce v roce 585 př. n. l.
- Thalés byl prý první, kdo hlásal zásadu „*poznej sám sebe*“ (gnóthi seauton).
- **Za pralátku považoval vodu** (sledoval blahodárny vliv vody při pravidelných záplavách v deltě Nilu).

Anaximandros (asi 610 – 546 př. n. l.)

- Byl patrně žákem a příbuzným Tháleta.
- Domníval se, že **svět nepochází z jedné materiální pralátky.**
- Tvrdil, že **náš svět jeden z mnoha dalších, které vznikají a zanikají v „neurčitu“ neboli „bezmeznu“ (řec. apeiron).**
- Svým tvrzením o vodním původu života **předznamenal Darwinovu teorii.**

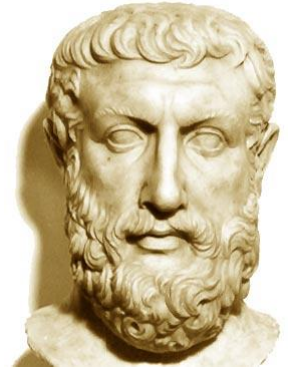
Anaximénes (asi 583 – 527 př. n. l.)

- Za pralátku považoval vzduch nebo mlhu.
- Pokoušel se vysvětlit, jak vše vzniká: **zhušťováním vzniká ze vzduchu** vítr → oblaka → voda → země i kameny a teprve z nich ostatní věci.
- Opačným procesem je pak **zředování, kdy se vzduch stává ohněm.**

- Všichni tři **filozofové z Milétu se domnívali, že musí existovat jediná pralátka.**
- **Ale jak se mohla nějaká látka náhle přeměnit a stát se něčím jiným?**
- Tento tzv. **problém přeměny** řešilo **několik filozofů z řecké kolonie Elea v jižní Itálii (tzv. eleaté).**

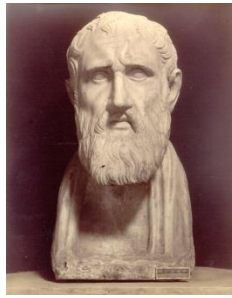

Parmenidés (asi 510 – 450 př. n. l.)

- **Nejznámější z eleatů.**
- **Bytí je věčné, stálé, neměnné, souvislé, homogenní, nepřerušené, nedělitelné a nemá vzniku ani zániku.**
- **Tvrdil, že smyslové poznání je zavádějící a jeho výsledkem je pouhé zdání a domněnky – falešný obraz světa.**
- **Jediné správné poznání je rozumem** – je považován za zakladatele **racionalismu** (filozofickému směru, který klade důraz na důvěru výhradně v lidský rozum) a **ontologie** (základní filozofické disciplíny, která se zabývá jsoucnem, bytím, základními pojmy a nejzákladnějšími otázkami).

Zénón z Eleje (asi 490 – 430 př. n. l.)

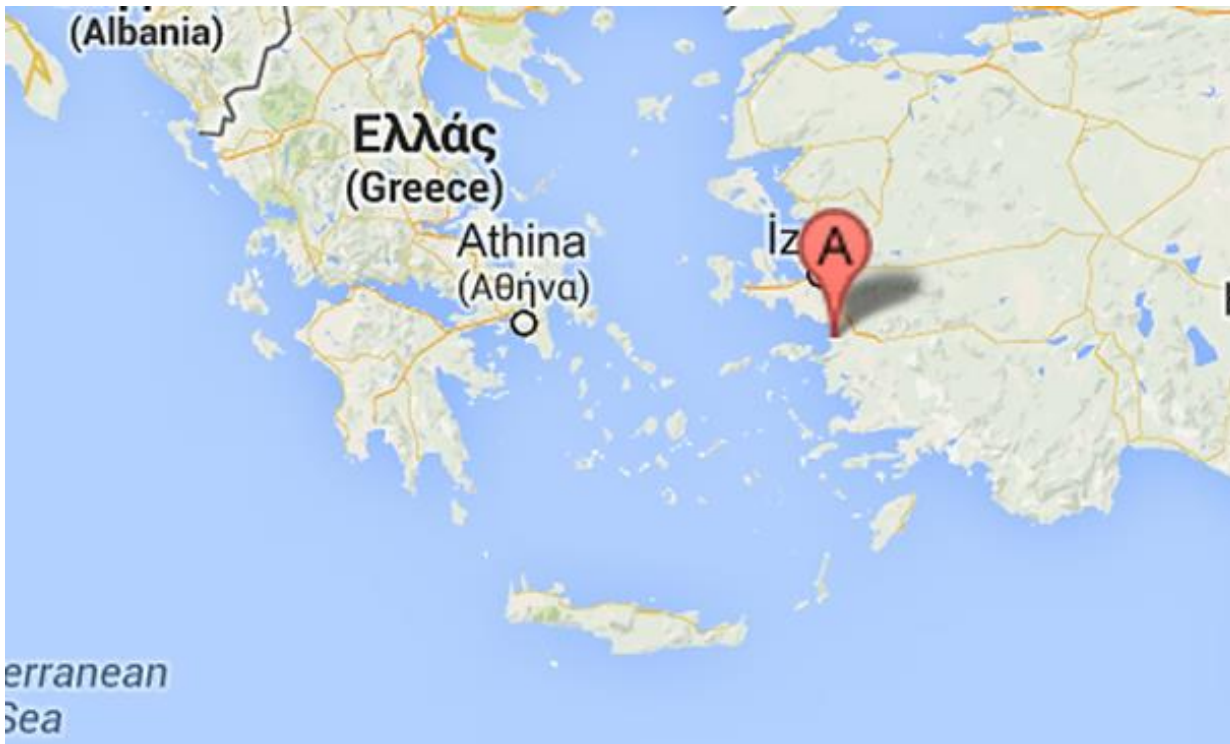

- Parmenidův žák, který se svého učitele snažil podpořit řadou argumentačních postupů, které již v antice dosáhly proslulosti.
- Označují se jako tzv. **Zénónovy paradoxy (aporie)** (vzniklo jich cca 40).
- Např:
 - **Závod Achillea se želvou** - pokud má želva sebemenší náskok, pak ve chvíli, kdy se Achilles dostane z bodu A na bod B, je želva již v bodě C. Když je Achilles v bodě C, je želva už v bodě D. Vzdálenosti mezi body se neustále snižují, ale podle Zénóna Achilles želvu nikdy nedohoní.
 - **Letící šíp** - letící šíp pozorovaný v jakýkoliv okamžik svého pohybu se nachází na jednom místě, v kterém je *de facto* v klidu. Pokud je ale v klidu v každém okamžiku svého letu, znamená to, že je v klidu i v čase, což znamená, že se nepohybuje.
- Zénón radikálně **upřednostňoval formální myšlení před smyslovým vnímáním** – jeho aporie **filozoficky zpochybnil Aristoteles**.

- **další významní presokratici:**
 - Herakleitos z Efesu
 - Empedoklés ze Sicílie
 - Anaxagorás z Klazomen

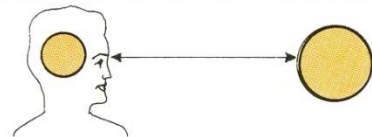
Hérakleitos z Efesu (asi 540 – 480 př. n. l.)

- Současník Parmenida z řeckého města Efesu na západě dnešního Turecka (od starověku nazýván „**Temný**“ či „**Plačící filosof**“ - byl velmi kritický k lidem, stranil se jich).
- **Důvěřoval naopak smyslům** (opak Parmenida).
- **Pohyb, změnu považoval za základní rysem bytí – vznik a zánik patří k podstatě světa.**
- **Poukazoval také na fakt, že běh světa je provázen protiklady.**
- Pojem Bůh používá ve smyslu "**rozum, který řídí svět**". Často v tomto smyslu používá pojem "**logos**" (řecky slovo, rozum, důvod, smysluplná řeč).
- Tvrzení:
 - „*Vše plyne*“
 - „*Nevstoupíš dvakrát do téže řeky*“
 - "*Naše žití je smrt jiných a žití jiných je naše smrt.*„
 - "*Bůh – den noc, zima léto, zápas mír, sytost hlad.*„
 - "*Lidská mínění jsou dětské hračky.*„

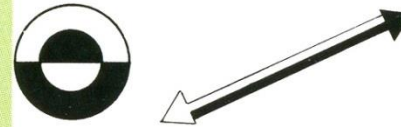

Efez (řecky Efesos) bylo jedním z řeckých velkoměst v Malé Asii, na pobřeží Egejského moře. Založili jej kolonisté především z Athén. Ke zříceninám Efesu se lze dostat dnes z přístavu Kusadasi.

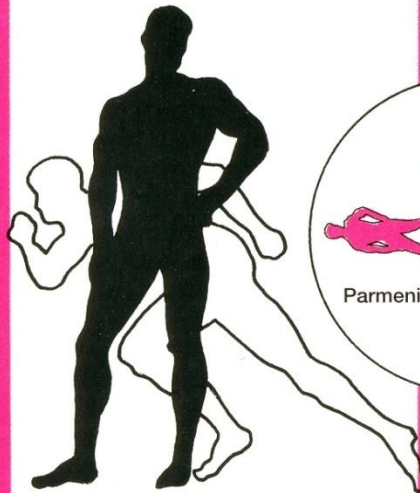

korelativita myšlení a bytí

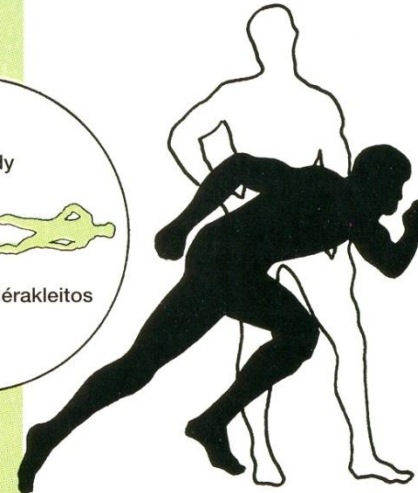

nic není myslitelné bez svého protikladu

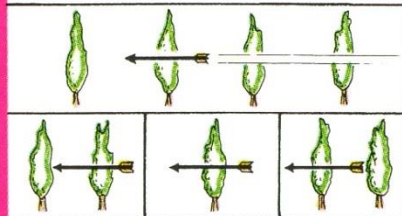
antipody

Parmenidés Hérakleitos

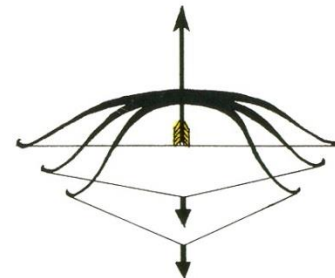

Bytí je nepohnuté!
Pohyb je klam.

Vše, co je, je zákonitě v pohybu!
Statičnost je klam.

Zénónův paradox letícího šípů

vyrovnanost protikladů vede k harmonii

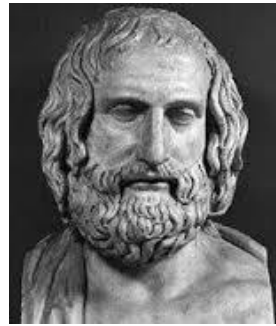
B Parmenidés a eleaté

C Hérakleitos

Empedoklés ze Sicílie (asi 494 – 434 př. n. l.)

- **Propojil a posul dále** naprosto protichůdné **myšlenky Parmenida, Herakleita i milétských filozofů.**
 - Souhlasil s Parmenidem, že „nic se nemění“, ale zároveň dával za pravdu Herakleitovi, že je třeba důvěřovat smyslům.
 - **Zavrhl představu jediné pralátky = přírodu tvoří 4 pralátky, živly** (říkal jim „kořeny“):
 - země
 - vzduch
 - voda
 - oheň
- Velmi oblíbený příklad jeho teorie je právě ta s malířem. Představte si malíře, který má jedinou barvu, řekněme červenou - s tou určitě nenamaluje zelená luka, ale když má barvy 4 (tedy základní), resp. 3, může pomocí nich stvořit víceméně „nekonečno“ různých odstínů.*
- **Na tyto látky působí dvě protichůdné síly:**
 - „láska“ (fília) = síla spojující
 - „nenávist“ (neikos) = síla rozkládající

Anaxagorás z Klazomen (500 – 428 př. n. l.)

- Pocházel z Malé Asie (dnes západ Turecka).
- Podle A. je **příroda vystavěna z mnoha droboučkových částech („semínka“, „klíčky“)**, které nejsou okem viditelné. Domníval se, že je jakýsi **všemohoucí duchovní princip (nús) spojuje do celku světa a kosmu. Anaxagorás je prvním filozofem, který tento princip do filozofie vnáší.**
- Příklad toho, co měl patrně A. na mysli, podaný moderní vědou:
 - **Hologram** (z řeckého *holos* - úplný a *grafie* - záznam) = vyspělá forma záznamu obrazu, která umožňuje pomocí laseru zachytit jeho trojrozměrnou strukturu. První hologram byl vytvořen v roce 1964.
 - Jedna z nejzajímavějších vlastností hologramu je, že celek obsahuje informace o každé části, a každá část obsahuje informace o celku.

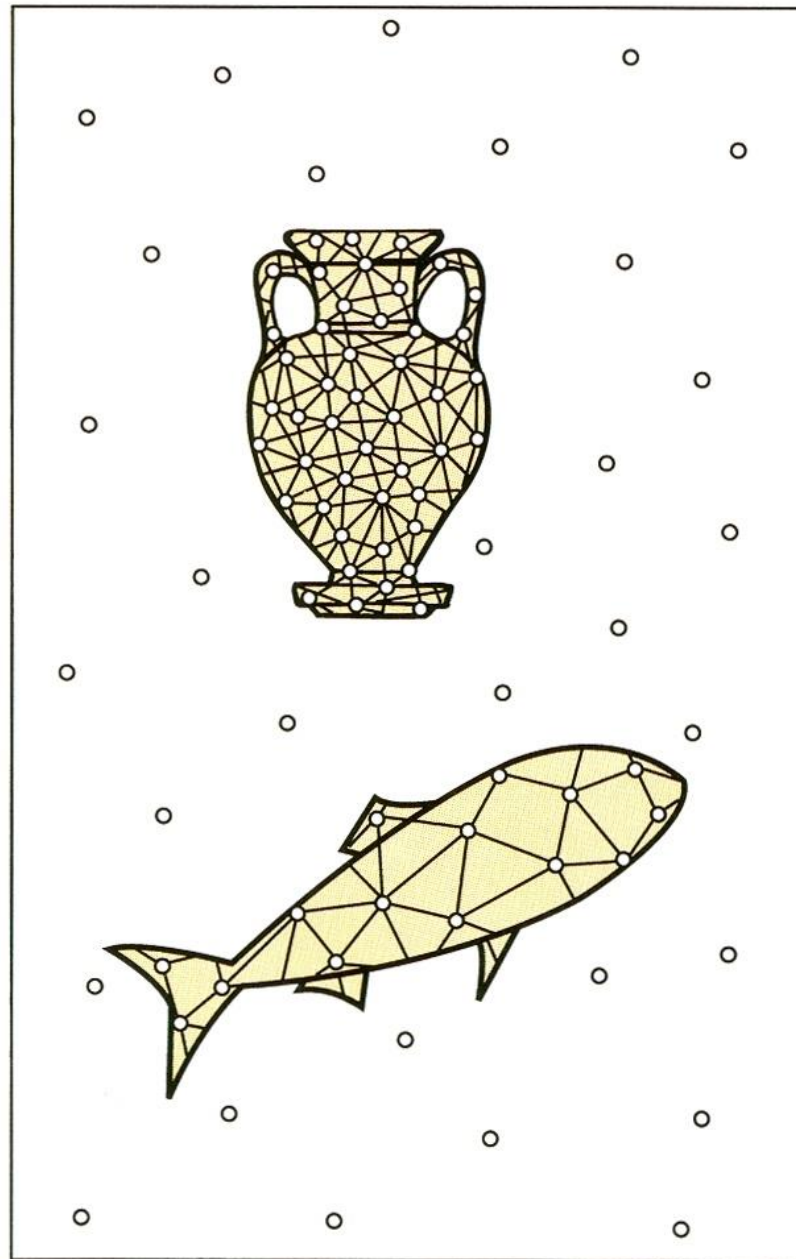

Na rozdíl od běžné fotografie, která zachycuje bod po bodu intenzitu jednotlivých paprsků světla, holografie umožňuje trojrozměrný záznam předmětu na dvourozměrný obrazový nosič.

- **Atomisté** považovali za základ, že vše je vystavěno z malých, nedělitelných a věčných součástí – nazvali je **atomy** (řec. *átomos = nedělitelný*):
 - **Leukippos z Milétu** – zakladatel o němž není téměř nic známo
 - **Démokritos z Abdéry** – tvůrce atomistického filozofického systému
- Vliv učení atomistů sahá až do současnosti, kdy zažívá díky vědě dokonce jistou konjunkturu.

Démokritos z Abdéry (asi 460 – 370 př. n. l.)

- Dnes je téměř nemožné určit nějaké názory, v nichž by se neshodoval s Leukippem. Leukippova práce byla zcela zastíněna Démokritovým větlem.
- D. využil dědictví na mnoho studijních cest (Egypt, Persie, Indie).
- *"Já jsem ze svých vrstevníků prochodil nejvíce zemí, zkoumaje největší věci, a viděl jsem nejvíc podnebí a krajů, vyslechl nejvíce učených lidí..."*
- Pokud jde o řízení běhu světa, D. neuvažoval o žádném „duchu“ nebo „síle“, která vstupuje do přírodních procesů – vše se děje mechanicky - samo od sebe:
 - vše se po svém zániku rozpadá opět na atomy, které se rozptýlí a znovu spojují v nová tělesa (tvrdil, že atomy mají „háčky“ a „příchytky“)
- Vytvořil materialistický myšlenkový systém. I duše byla pro něj stále ještě věcí jasně hmotnou = její atomy považoval za zvlášť lehké, velmi malé, hladké a kulaté. Duši nepovažoval za nesmrtelnou.

D Leukippos a Démokritos

Sofisté (5. stol. př. n.l.)

- Po řecko-perských válkách se centrum ekonomického a politického vývoje řecké civilizace přeneslo z Malé Asie do Athén.
- Postupně se tam vyvinula **demokracie** s lidovými shromážděními a soudy = základem demokracie bylo, **aby svobodní občané byli dostatečně obeznámeni s demokratickými postupy a byli schopni se jasně vyjadřovat.**
- Asi od roku 450 př. n. l. se staly **centrem tehdejšího světa Athény** – tehdeším politickým i vojenským vládcem městského státu byl **Periklés.**
- Do Athén proto přicházejí lidé, kteří **vyučují za úplatu občany základům vzdělanosti a výmluvnosti (rétoriky) = sofisté** (z řec. *sofistai* – učitelé moudrosti)

Hlavní stavby, které dávají dnešní podobu [athénské Akropoli](#) vznikly v klasické době za Perikla (460-430 př. n. l.)

- Centrum filozofického zájmu se přesouvá **od přírody k člověku**:
 - tématem filozofů se stává samo **myšlení, úloha jazyka a kritika tradičních pravidel morálky**
 - **odmítli daná mravní pravidla** předků a konstatovali, že **normy chování mají jen přechodný charakter a jsou odrazem doby**
 - vytvořili základy jedné z disciplín praktické filozofie – **etiky (teorie morálky)**
- Jeden z nejvýznamnějších sofistů **Prótagorás** (485-410 př. n. l) prohlásil: „***Mírou všech věcí je člověk***“.
- Sofisté **dávali sebevědomí občana filozofický výraz**, individuální a egoistické zájmy kladli do opozice vůči mýtům a tradici předků.

- Sofisté působili individuálně a nevytvořili žádný jednotný myšlenkový systém.
- Sofisté uzavírají období předsokratovské.
- Následuje klasické období řecké filozofie. Jeho představitelé:
 - Sókrates,
 - Platón,
 - Aristotelés

Otázky:

1. Čím bývá tradičně vymezováno území antického světa?
2. Obvyklé časové vymezení antického období.
3. Za jakých společenských podmínek nastal přechod od mytického myšlení k myšlení filozofickému?
4. Co bylo předmětem zájmu u řeckých přírodních filozofů?
5. Milétští přírodní filozofové se věnovali hledání
6. Co soudil Parmenidés o bytí a smyslovém vnímání?
7. Vysvětlete pojem racionalismus.
8. Vysvětlete pojem ontologie.
9. Čím proslul Zénón z Eleje?
10. Kdo je považován za autora tvrzení „*Nevstoupíš dvakrát do téže řeky*“?
11. Co soudil Hérakleitos z Efezu o bytí a smyslovém vnímání?
12. Empedoklés ze Sicílie považoval za základní živly
13. Co znamená řecký výraz *átomos*?
14. Uved'te zástupce atomistů.
15. Jak uvažoval o řízení chodu světa Démokritos?
16. Kdo to byli sofisté?
17. Co od občanů vyžadovala athénská demokracie?
18. Jaký názor na pravidla mravnosti měli sofisté?
19. Co víte o filozofickém zájmu sofistů?
20. Jaký filozofický problém řešili eleaté?

Zdroje:

- Jostein Gaardner, Sofiin svět, Román o dějinách filosofie. Praha : Albatros, 2006.
- Encyklopedický atlas filosofie, P. Kunzmann a kol., Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- Jaroslava Schlegelová, Základy filozofie 1. – 4. část, Praha. S&M, 1991.
- Ludvík Svoboda a kol., Encyklopedie antiky, Praha, academia, 1974
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Starov%C4%9Bk%C3%BD_%C5%98%C3%ADm
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:RomanEmpire_117.svg
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Port%C3%A1l%3AAntika>
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Thal%C3%A9s_z_Mil%C3%A9tu
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anaximandros>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anaximen%C3%A9s>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Eleat%C3%A9>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/H%C3%A9rakleitos>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Empedokl%C3%A9s>
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A9n%C3%B3n_z_Eleje
- <http://filosofie.mysteria.cz/eleate.htm>
- http://www.philosophybasics.com/philosophers_anaxagoras.html
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anaxagor%C3%A1s>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Holografie>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9mokritos>
- <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1892>
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sofist%C3%A9>